

Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Vokietijos nacionaliniai parkai: palyginamoji analizė

Paulius Kavaliauskas,

Giunai Nurijeva

Vilniaus universitetas,

M. K. Čiurlionio g. 21,

LT-03101 Vilnius

El. paštas: paulius.kaval@gmail.com;

giunainuri@gmail.com

Kavaliauskas P., Nurijeva G. Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Vokietijos nacionaliniai parkai: palyginamoji analizė. *Geologija. Geografija*. 2015. T. 1(3). ISSN 2351-7549.

Straipsnyje nagrinėjama trijų svarbiausių Vakarų Europos šalių nacionalinių parkų tinklai, ypatingas dėmesys skiriamas jų organizaciniam skirtumams. Atlikta nacionalinių parkų sampratos, steigimo istorijos ir pasiskirstymo atskiruose pasirinktų šalių kraštovaizdžio regionuose analizė.

Pristatyti nacionalinių parkų steigimo tikslų ir valdymo organizacijos ypatumai atskirose šalyse, atliktas jose taikomų valdymo modelių palyginimas, išaiškinti Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje ir Vokietijoje naudojamų modelių privalumai ir trūkumai. Ypatingas dėmesys skirtas tinkamai panaudoti vadinamąją gerąją patirtį tvarkant Lietuvos nacionalinius parkus, išaiškinti ir atskleisti jos pritaikymo galimybes.

Raktažodžiai: nacionaliniai parkai, saugomos teritorijos, kraštovaizdžio regionai, valdymo modeliai, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Vokietija

ĮVADAS

Nacionaliniai parkai (toliau – NP) yra valstybės atspindys, kuriame išryškėja visuomenės dėmesys bei suvokimas apie gamtinę ir sukultūrintą aplinką kaip vertybę. Per daugiau nei šimtmetį siekiančią savo raidą NP tapo bene pati svarbiausia, netgi reprezentacinė grandis tiek atskirų šalių, tiek pasaulinėje saugomų teritorijų (toliau – ST) sistemoje, kuriai šiuolaikinė aplinkosauga ir toliau skiria didžiausią dėmesį. Pažymėtina, kad analizuojant ir lyginant atskirų valstybių NP sampratą bei šių teritorinių darinių sistemas (Kavaliauskas, 1976b; 1978) išryškėja skirtumai, kurie gerokai praplečia tradicinį NP suvokimą. Tai lemia atskirose šalyse skirtingai organizuojama kraštovaizdžio apsauga, taip pat skirtingai apibrėžiama nacionalinio parko sąvoka nacionaliniuose teisės aktuose, specifinės yra atskirų šalių bei regionų gamtinės geografinės sąlygos, biota, kultūriniai ypatumai ir pan. Todėl NP kaip tam tikra konservacinio prioriteto teritorijų visuma atitin-

ka kompleksinės saugomos teritorijos pobūdį ir gali turėti gana įvairaus pobūdžio vidinę sudėtį, priklausančią nuo konkrečios šalies tradicijų bei jos kraštovaizdžio ypatybių. Tai buvo pripažinta ir patvirtinta pirmajame tarptautiniame saugomų teritorijų arba Banfo klasifikatoriuje, kuriame nurodytos ir galimos gana skirtingos NP struktūros konstravimo versijos (Kavaliauskas, 1978).

Deja, Pasaulinė gamtos apsaugos organizacija (toliau – IUCN) vėliau nukrypo nuo savo pirminių integracinių nuostatų ir NP pradėjo priskirti savo naujos ekologiniu principu sudarytos ST tarptautinės klasifikacijos (1978 m. Glando klasifikatorius; 1990 m. Perto klasifikatorius; 1994 m. Caracaso klasifikatorius) II-ajai kategorijai, teigiančiai, kad NP – tai teritorijos, kuriose siekiama apsaugoti natūralią biologinę įvairovę kartu su pagrindinėmis ekologinėmis struktūromis, taip pat ekologinių ir kultūrinių požiūriu suderinti mokslo, švietimo ir poilsio galimybes (*IUCN Protected Areas...*, 2014). Šiuose IUCN nusakytuose tiksluose matomas noras traktuoti NP kaip

gamtinio pobūdžio ir orientuotą į bioįvairovės apsaugą teritoriją. Toks NP suvokimas išreiškia tik IUCN valdžioje įsitvirtinusių biologų profesinius interesus, yra nekompleksinis ir neteisingas, neatitinkantis realios tikrovės.

Šiame straipsnyje pasirinktų trijų svarbiausių Vakarų Europos valstybių – Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Vokietijos – pavyzdžiu bandoma parodyti tokios biocentrinės NP traktuotės nepagrįstumą ir atskleisti, kad NP samprata, modeliai, organizavimo klausimai atskirose šalyse (netgi tame pačiame žemyne) yra pakankamai skirtingi, kas leidžia teigti, kad NP nėra pagal vieną šablono kuriamos ST. Ilgametės šių valstybių patirties palyginimas steigiant NP gali padėti išsiaiškinti ir vadinamosios gerosios patirties šioje srityje potencialą, kuris ateityje tiek šioms, tiek kitoms valstybėms, pirmiausia Lietuvai, pagelbėtų tobulinant NP organizacinę sistemą.

Taigi šio straipsnio tikslas yra nustatyti Jungtinės Karalystės, Prancūzijos ir Vokietijos NP gerosios patirties ypatumus. Išskirti tokie palyginamojo tyrimo uždaviniai: 1) išsiaiškinti NP sampratos atskirose šalyse skirtumus; 2) įvertinti NP pasiskirstymo įvairiuose pasirinktų šalių kraštovaizdžio regionuose ypatumus; 3) atskleisti NP valdymo struktūrų ypatumus ir skirtumus; 4) nustatyti esminius NP sistemų atskirose šalyse privalumus ir trūkumus.

Siekiant įgyvendinti šiuos uždavinius buvo naudoti įvairūs analizės metodai: mokslinės literatūros, internetinių šaltinių ir informacinių leidinių; kartografinė; loginė ir palyginamoji statistinė analizė; loginiai apibendrinimai.

NACIONALINIO PARKO SAMPRATOS IR RAIDOS YPATUMAI

NP steigimo pradžia siejama su Jeloustouno (Yellowstone) nacionalinio parko įkūrimu 1872 m. JAV. Pagal mūsų šalyje įteisintą NP sampratą (*Lietuvos Respublikos...*, 2001) – tai yra kompleksinio saugojimo teritorijos, kuriose sujungiami konservacinis, prezervacinis, rekuperacinis ir rekreacinis, o kai kuriais atvejais ir ūkinis prioritetai pagal bendros apsaugos ir naudojimo programą. Tai teritorijos, skirtos nacionalinės svarbos gamtiniam ir kultūriniam kraštovaizdžiui saugoti ir tvarkyti. Tokia ar panaši kompleksinė NP samprata paprastai būdinga išsivysčiusioms valsty-

bėms, pasižyminčioms aukštu kraštovaizdžio su kultūrinimo laipsniu.

Apskritai bendra pasaulinė kraštovarkinė NP įvairovė yra gana didelė ir apima šias jų rūšis bei porūšius (Kavaliauskas, 1976b; 1992):

1. Standartiniai (*gamtosauginio profilio*) nacionaliniai parkai:

- a) natūralios gamtos konservacinis (rezervatinis);
- b) mažai sukultūrintas konservacinis (draustinis);
- c) mažai sukultūrintas konservacinis-rekreacinis (polifunkcinis).

2. Istoriniai (*kultūrosauginio profilio*) nacionaliniai parkai:

- a) mažai urbanizuotas konservacinis-rekreacinis;
- b) urbanizuotas konservacinis-rekreacinis.

Iš pasirinktų valstybių pirmoji NP įsteigė Jungtinė Karalystė, kurioje šis procesas vyko su tam tikrais regioniniais ypatumais Anglijoje – Velse ir Škotijoje. Vieni iš svarbiausių veiksnių, paskatinusių steigti NP, buvo: a) nenoras atsilikti nuo kitų šalių, kadangi Amerikoje ir Afrikoje jau buvo įsteigti pirmieji NP; b) visuomenės siekis išvykti iš pramoninių miestų į gamtines teritorijas, kurios daugeliui žmonių buvo neprieinamos (*Countryside...*, 1993). Remiantis JAV pavyzdžiu atsirado pirmieji pasiūlymai sukurti NP ir Škotijoje, ypač vakarinėje pakrantėje, su natūraliu kraštovaizdžiu ir laukine augalija bei gyvūnija.

NP Jungtinėje Karalystėje buvo pradėti propaguoti dažniausiai kaip priemonė peizažui bei augalijai ir gyvūnijai apsaugoti, taip pat patenkinti didėjančius visuomenės rekreacijos poreikius. 1915–1916 m. Gamtos rezervatų skatinimo bendrija (*Society for the Promotion of Nature Reserves*) atliko tyrimą ir nustatė 273 vietas Britų salose, kurias „verta išlaikyti“ dėl laukinės gamtos, o dalis jų pripažintos kaip pretendentai į NP statusą. To meto Žemės ūkio ministerija ypač akcentavo, kad NP yra ne vien tik laukinės gamtos apsaugos priemonė, bet ir vieta žmonėms, jų rekreacijai, nors šalies vyriausybė bandė traktuoti juos kaip ypatingo kraštovaizdžio grožio teritorijas. Galiausiai 1936 m. Anglijoje įsteigtas NP komitetas, jo tikslas – apsaugoti nacionalinės svarbos vietas nuo galimos žalos, pagerinti priėjimą prie šių teritorijų ir skatinti faunos ir floros apsaugą. Iš 1949 m. J. Dowerio (NP komitetas) ir

A. Hobhouso (Apylinkės tarybos asociacija) parengtų pasiūlymų buvo suformuotas ir priimtas Nacionalinių parkų ir kaimiškųjų teritorijų įstatymas (*National Parks and Access to the Countryside Act*). Čia NP apibrėžiami kaip kaimiškiosios teritorijos įskaitant pačius kaimus ir miestelius. Pirmieji nacionaliniai parkai įkurti 1951 m. (MacKenze Brown, 1942; History..., 2015). Tuo metu Škotijoje NP idėja plėtojosi vangiai, ir tik 2000 m. buvo įkurti pirmieji 2 NP šiame regione, o Š. Airijoje dar nėra įsteigta nė vieno NP, kol kas rengiami tik projektiniai siūlymai pirmajam NP steigti.

Taigi Jungtinėje Karalystėje NP siekia apsaugoti ne tik gamtą, bet ir ūkius, kaimus, kultūros paveldą. Tai apgyvendintos vietovės, kuriose yra daug privačios žemės, o šių teritorijų paskelbimas nacionalinėmis nepakeičia vietovės savininko, t. y. vietovė neatimama iš vietos bendruomenės ir neuždraudžiama ten vykdyta veikla, tačiau ji ištiesai netampa ir visų žmonių nuosavybe (Sheail, 1975). Tokių kompromisų būdu siekiama toliau palaikyti per šimtmečius susiformavusį šalies kraštovaizdį ir jo naudojimo tradicijas.

Prancūzai, kurdami savo NP koncepciją, labiau rėmėsi JAV pavyzdžiu. 1909 m. Prancūzijoje pasirodė pirmieji NP projektai, tačiau juose buvo daugybė spragų ir diskutuotinių atvejų, ypač susijusių su apsaugos ir planavimo klausimais. NP kūrimas užsitęsė dešimtmečius, tam įtakos turėjo tokie veiksniai: a) administravimo sistema (dalis, priklausanti Žemės ūkio ministerijai, kurioje perpinti ūkiniai ir gamtosaugos klausimai); b) iki II pasaulinio karo pabaigos Prancūzija buvo „kaimiška“ valstybė su mažai neapgyvendintų teritorijų; c) visuomenėje įsivyravęs neigiamas termino *parkas* suvokimas, t. y. visuomenė suprato, kad parkas yra draudžiama, uždara visuomenei erdvė; d) nuo 1789 m. revoliucijos žemės nuosavybė išliko kaip neliečiama ir šventa teisė, todėl gyventojai skeptiškai vertino naujus servitutus savo žemėse (*Creation des parcs...*, 2010).

Didžiausias postūmis prasidėjo po II pasaulinio karo. 1946 m. lapkričio 27 d. Nacionalinės gamtos apsaugos tarybos dekretu buvo nustatytas Prancūzijos NP statusas, bet tik 1960 m. priimtas Nacionalinių parkų įstatymas. Jame apibrėžtas nacionalinio parko zonavimas į tris zonas (Mauz, 2002). 2006 m. išleistoje naujoje įstatymo redakcijoje, t. y. „Nacionalinių parkų, jūrinių parkų ir

regioninių gamtos parkų įstatyme“, buvo paliktos jau tik dvi zonos: 1) centrinė (pranc. *le coeur*) – griežto reglamentavimo, tačiau visuomenei prieinama zona, kurioje pirmenybė teikiama gyvūnų, augalų rūšių, kraštovaizdžio ir kultūros paveldo apsaugai; 2) periferinė (pranc. *laire optimale d'adhésion*) – neturinti specifinių apribojimų, orientuota į visuomeninę, ekonominę, kultūrinę veiklą (*Parcs nationaux...*, 2008; 2013).

7-ajame dešimtmetyje buvo įsteigti pirmieji 3 parkai: Vanoise NP, Port-Cros NP ir Pyrenees NP. Šiuo metu jau yra 10 NP – 7 metropolijoje, 3 užjūrio departamentuose. Prancūzijoje NP traktuojamas kaip teritorija, kurioje siekiama išsaugoti fauną, florą, dirvožemį, žemės gelmes, vandenį, orą ir visą natūralią aplinką bei apsaugoti išskirtinę teritoriją nuo intensyvaus įsikišimo, kurio poveikis gali turėti įtakos kraštovaizdžio savitumui, jo elementams ir raidai (*L. historique des...*, 2003; Jaffeux, 2010). Kartu tai Prancūzijos valstybinį tapatumą simbolizuojančios teritorijos.

NP kūrimo Vokietijoje pradžia siejama su 1909 m., kada privačių asmenų iniciatyva buvo įkurta Gamtos parkų draugija, už kurios narių lėšas buvo bandoma išpirkti arba nuomoti teritorijas perspektyviems NP steigti. Tokių parkų kūrimas buvo numatomas Alpėse, Vidurio aukštumose ir Šiaurės Vokietijos Geest regione (Sellars, 1997; *European...*, 2012). Deja, daugelis socialinių ir politinių kliūčių sunkino NP idėjos įgyvendinimą šioje šalyje, kurioje NP kūrimo paruošiamieji darbai suintensyvėjo tik po II pasaulinio karo. Tačiau iki pat 1970 m. pagal Vokietijos teisę specialios sąvokos „NP“ dar nebuvo, kadangi nebuvo ir atskiro teisinio NP reglamento. Visuomenė, vietos valdžia ir mokslininkai NP traktavo gana laisvai ir suprato skirtingai – vieniems tai buvo uždrausta zona, kitiems – priemonė skatinti regione turizmą.

Galutinės NP koncepcijos kūrimą Vokietijoje lėmė 1969 m. Naujajame Delyje vykusio IUCN konferencija, joje Afrikos valstybių pavyzdžiu (1968 m. Alžyro konvencija) buvo nustatytas NP apibrėžimas ir biologinės apsaugos tikslų prioritetas (Phillips, 2004). 1970 m. Vokietijoje buvo įkurtas pirmasis Bavarijos miško (Bayerischer Wald) NP. Dėl šios teritorijos vyko kova tarp gamtosaugininkų ir verslo atstovų, pastarųjų tikslas buvo įrengti naujas slidinėjimo trasas ir keltuvus, o tam reikėjo sunaikinti didelius plotus Bavarijos miškų (*Bundesamt für Naturschutz*, 2011).

Esminis lūžis įvyko 1973 m., kada NP terminas pirmą kartą buvo įtrauktas į Bavarijos gamtos apsaugos įstatymą, o dar po 3 metų atrado vietą ir Vokietijos Federacijos gamtos apsaugos įstatyme. Pagrindiniai tikslai ir uždaviniai buvo formuojami vadovaujantis minėtomis biologizuotomis IUCN nuostatomis (*40 Jahre...*, 2010). Vis dėlto tai buvo tik pamatas formuojant tolimesnę NP sistemą, nes likusių klausimų sprendimas, t. y. įstatymo koregavimas, apsauginės paskirties nustatymas, reikalingų teisės aktų, plėtros planų formavimas užsitęsė dar 20 metų.

Šiuo metu Vokietijoje yra 16 nacionalinių parkų, kurie reglamentuojami 1998 m. rugsėjo 21 d. redakcijos Gamtos ir kraštovaizdžio įstatymu. Čia apibrėžiamas parko zonavimas į tris pagrindines zonas: rezervatinę (užima daugiau nei 60 % teritorijos), vystomąją su griežta apsauga ir rekreacinę (dažnai užima vos 1 % parko teritorijos arba visai jos nėra). Įstatyme nacionaliniai parkai apibrėžiami kaip išimtinė teritorija, išsiskirianti nacionalinės arba tarptautinės svarbos geologinės struktūros, biologinės įvairovės, ekosistemų dinamikos ar kraštovaizdžio ypatybėmis, kurios didesnė dalis nebuvo paveikta žmogaus įsikišimo (Wachowiak, 2008).

Taigi aptartose valstybėse NP supratimas formavosi skirtingai, tai lėmė ir skirtingus jų NP modelius – britams būdingas kraštovaizdžio grožio kaip svarbiausio rekreacinio-turistinio išteklių traktavimas, vokiečių NP atitinka daugiau rezervatinę (griežtą) gamtinio kraštovaizdžio elementų išsaugojimą, o prancūzų NP apima tarpinį variantą (centrinė NP dalis – rezervatinė, išorinė – rekreacinė). Apskritai analizuotų valstybių NP parkai pagal anksčiau pateiktą palyginamąją tipologiją yra gamtosauginio profilio (standartiniai) NP ir atitinka tokius klasifikacinius porūšius: natūralios gamtos konservacinę-rezervatinę – Vokietija (1a), mažai sukultūrintą konservacinę-rekreacinę – Jungtinė Karalystė (1c) ir mišrų, apjungiantį šiuos abu 1a ir 1c porūšius atitinkančias dalis – Prancūzija.

NACIONALINIŲ PARKŲ SKLAIDA KRAŠTOVAIZDYJE

Jungtinė Karalystė

Šiuo metu joje yra 15 NP, iš kurių 10 priklauso Anglijai, 2 Škotijai ir 3 Velsui. Jie užima 9,3 % viso

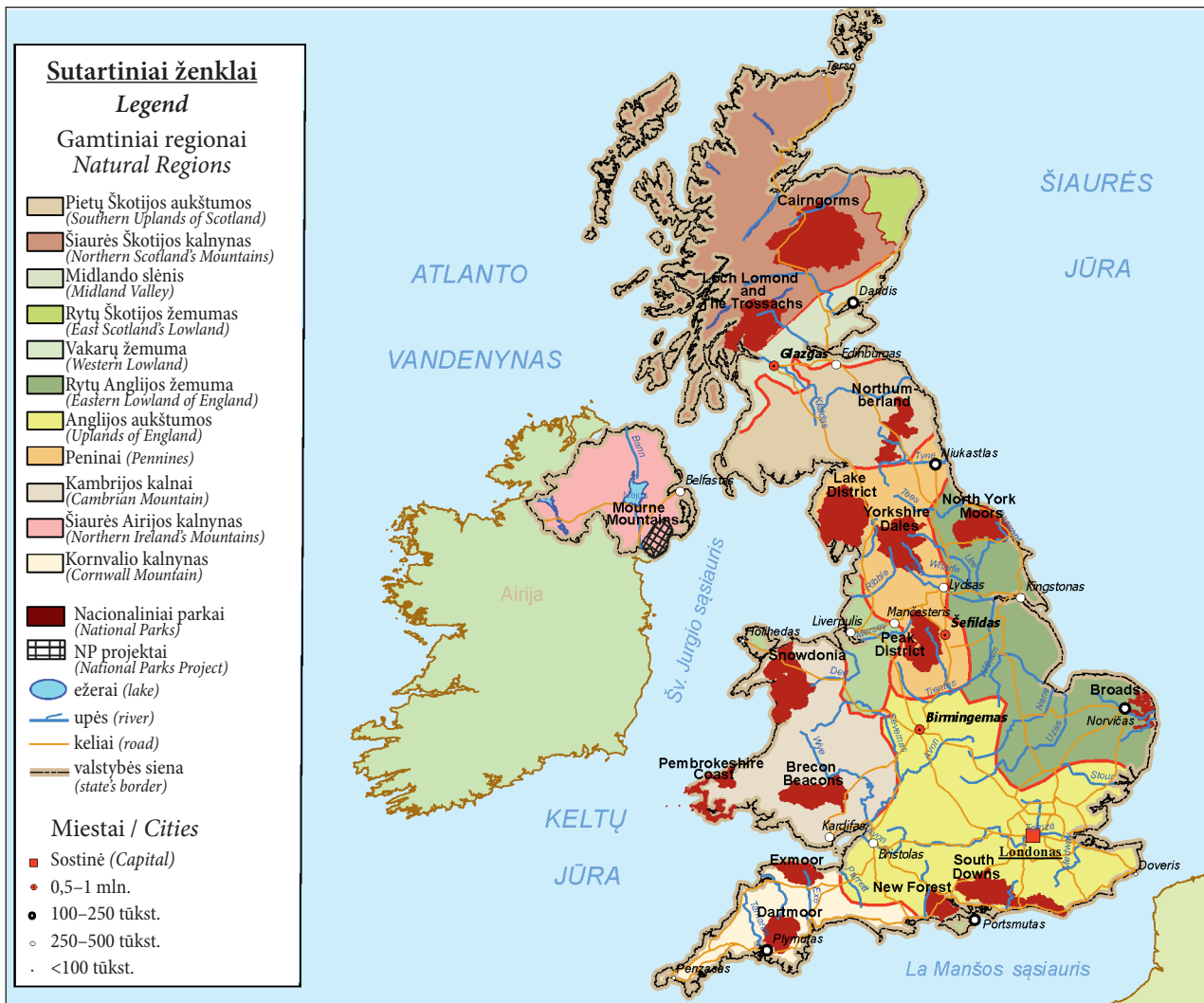
valstybės ploto (Anglijoje – 2 %, Velse – 20 %, Škotijoje – 7,3 %) ir yra palyginti tolygiai pasiskirstę visoje šalies teritorijoje. Siekiant įvertinti NP sklaidos kraštovaizdyje ypatumus teko išskirti dešimt homogenišką struktūrą turinčių gamtinio kraštovaizdžio regionų, pagal kuriuos galima spręsti apie vyraujančią kraštovaizdžio pobūdį jų NP (1 pav.).

Didžiąją dalį valstybės teritorijos užima kalnai ir raiškiai kalvotos aukštumos, todėl ir nacionalinių parkų koncentracija didžiausia. Parkų skaičius juose panašus – po 2–3 NP. Mažiausia NP tenka žemumų sritims, kai kuriose jų, pavyzdžiui, Midlando slėnyje, Rytų Škotijos ar Vakarų žemumose kol kas nėra nė vieno NP. Taip yra todėl, kad, remiantis 2011 m. Jungtinės Karalystės surašymo duomenimis (*Office...*, 2011), šiuose regionuose gyventojų tankumas yra žymiai didesnis nei kituose regionuose. Taip pat atskiruose regionuose (Anglijos aukštumos, Šiaurės Škotijos kalnynas) didelę teritorijos dalį užima regioniniai parkai, užtikrinantys vaizdingo kraštovaizdžio apsaugą. Apskritai Jungtinės Karalystės NP tinkle vyrauja kalnų ir kalvynų kraštovaizdžiui atstovaujantys parkai. Toliau pagal dažnumą eina ežerų ir viržynų kraštovaizdžio reprezentantai, o mažiausia yra NP, kurie atstovautų miškams (New Forest NP), slėniams (Yorkshire Dales NP) ar raiškioms, stacioms pakrantėms (South Downs NP). Yra ir NP, kurie vienodai atstovauja keliems kraštovaizdžio tipams (Lake District NP).

Svarbu, kad Jungtinės Karalystės kraštovaizdis yra labai sukultūrintas, kaimiškas, todėl jame esantys NP – tai apgyvendintos vietovės, teritorijos, kuriose nuo seno užsiimama žemės ūkiu, gyvulininkyste ir kitomis šiose teritorijose tradicinėmis žmogaus veiklomis. Tokios teritorijos užima didžiausią beveik visų NP dalį. Ne mažiau svarbus yra ir gilias šaknis turintis NP kraštovaizdžio istorinis kontekstas, siejamas su istorine atmintimi bei kaimiškojo kultūros paveldo apsauga.

Prancūzija

Prancūzijai priklauso 10 NP, tačiau trys iš jų yra užjūrio departamentuose – tai Prancūzijos Gvianos, Gvadelupos ir Rejunjono NP. Likusieji priklauso metropolijai ir užima tik 9,5 % šalies ploto. Šioje šalyje išskirtuose gamtinio kraštovaizdžio regionuose esantys NP pavaizduoti kartoschemoje (2 pav.).

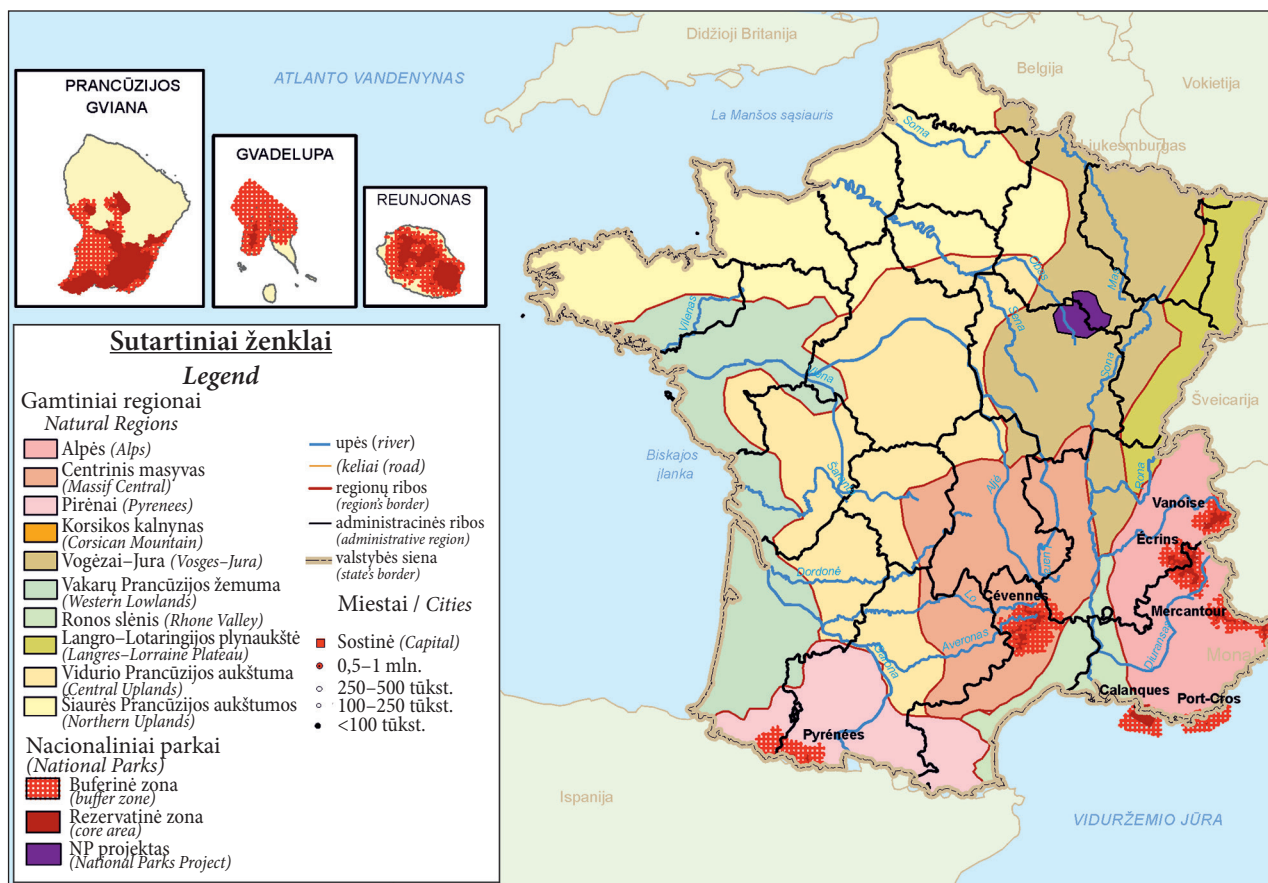

1 pav. Jungtinės Karalystės nacionalinių parkų pasiskirstymas gamtiniuose regionuose
Fig. 1. Distribution of United Kingdom's national parks in landscape regions

Valstybės teritorijos atžvilgiu, priešingai nei Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijos NP nėra pasiskirstę tolygiai. Aiški parkų koncentracija pietinėje ir pietrytinėje valstybės dalyje. Charakteringa, kad NP išsidėstę tik kalnuotuose regionuose: Pirėnuose, Alpėse ir Centriniam masyve. Pagal kraštovaizdžio struktūrinę įvairovę Prancūzijos NP (be užjūrio NP) vyrauja trys kraštovaizdžio tipai – kalnuotas (Vanoise NP, Ecrins NP, Mercantours NP, Pyrenees NP), jūrinis arba pakrančių (Calanques NP, Post-Cros NP) ir aukštųjų kalvynų (Cevennes NP). Priešingai nei Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijos NP teritorijoje smarkiai sumenksta ežerų ir slėnių kraštovaizdžio vaidmuo. Suprantama, kad bendrą NP orientaciją į šalies pietuose esančius kalnų masyvus lėmė tai, kad didelę valstybės dalį sudaro lygumos, pasižy-

minčios intensyviu žemės ūkiu, o einant į šiaurę šalies teritorijos sukultūrinimo laipsnis didėja ir formuoja nepalankias sąlygas įgyvendinant Prancūzijoje pasirinktą NP modelį.

Prancūzijos NP prioritetą tenka natūraliam, žmogaus mažai paveiktam arba visai nepaveiktam kraštovaizdžiui, nors kultūrinis pradas nėra atmetamas, ypač teritorijos architektūrinis ar istorinis paveldas. Apėmus ir užjūrio departamentuose įtrauktus NP, kraštovaizdžio įvairovė padidėja – atsiranda miškų ir tropikų kraštovaizdžio tipams atstovaujantys NP. Būdinga, kad visų Prancūzijos nacionalinių parkų kraštovaizdį pagal jo sukultūrinimo laipsnį galima priskirti dviem pagrindiniams tipams: gamtiniam arba natūraliam ir mažai sukultūrintam arba subnatūraliam kraštovaizdžiui (Kavaliauskas, 2011).

2 pav. Prancūzijos nacionalinių parkų pasiskirstymas gamtinio kraštovaizdžio regionuose
 Fig. 2. Distribution of France's national parks in landscape regions

Vokietija

Vokietijoje esantys 16 NP teuzima 0,5 % valstybės ploto. Nors Vokietija yra viena iš lyderių pagal ST skaičių ir jų užimamą plotą Europoje, tačiau vertinant pagal NP tai vienas žemiausių rodiklių (Schersfose, 2011). Vokietijoje, kaip ir Jungtinėje Karalystėje, NP išsibarstę po šalies teritoriją, nemaža dalis jų yra orientuoti į šalies pakraščius (3 pav.).

Daugiausia Vokietijos NP parkų yra Vakarų aukštumų kraštovaizdžio regione (4), mažiausia – Alpių kraštovaizdžio regione (1). Tai lėmė kraštovaizdžio sukultūrinimo veiksnys, kadangi Vokietijoje NP išimtinai yra orientuoti į gamtinių kraštovaizdį. Be viso to, remiantis Vokietijos kraštovaizdžio rajonavimu, Šiaurės vakarų žemumų regiono NP priklauso unikaliai kultūrinių pievų kraštovaizdžiui su reikalinga ypatinga apsauga. Palyginti nedidelį teritorinį Vokietijos NP tinklo išvystymą lemia ir tai, kad net 27 % šalies teritorijos užima regioniniai parkai (Nurijeva, 2014).

Lyginant Vokietijos, Prancūzijos ir Jungtinę Karalystės NP pasiskirstymą išryškėja tam tikri ypatu-

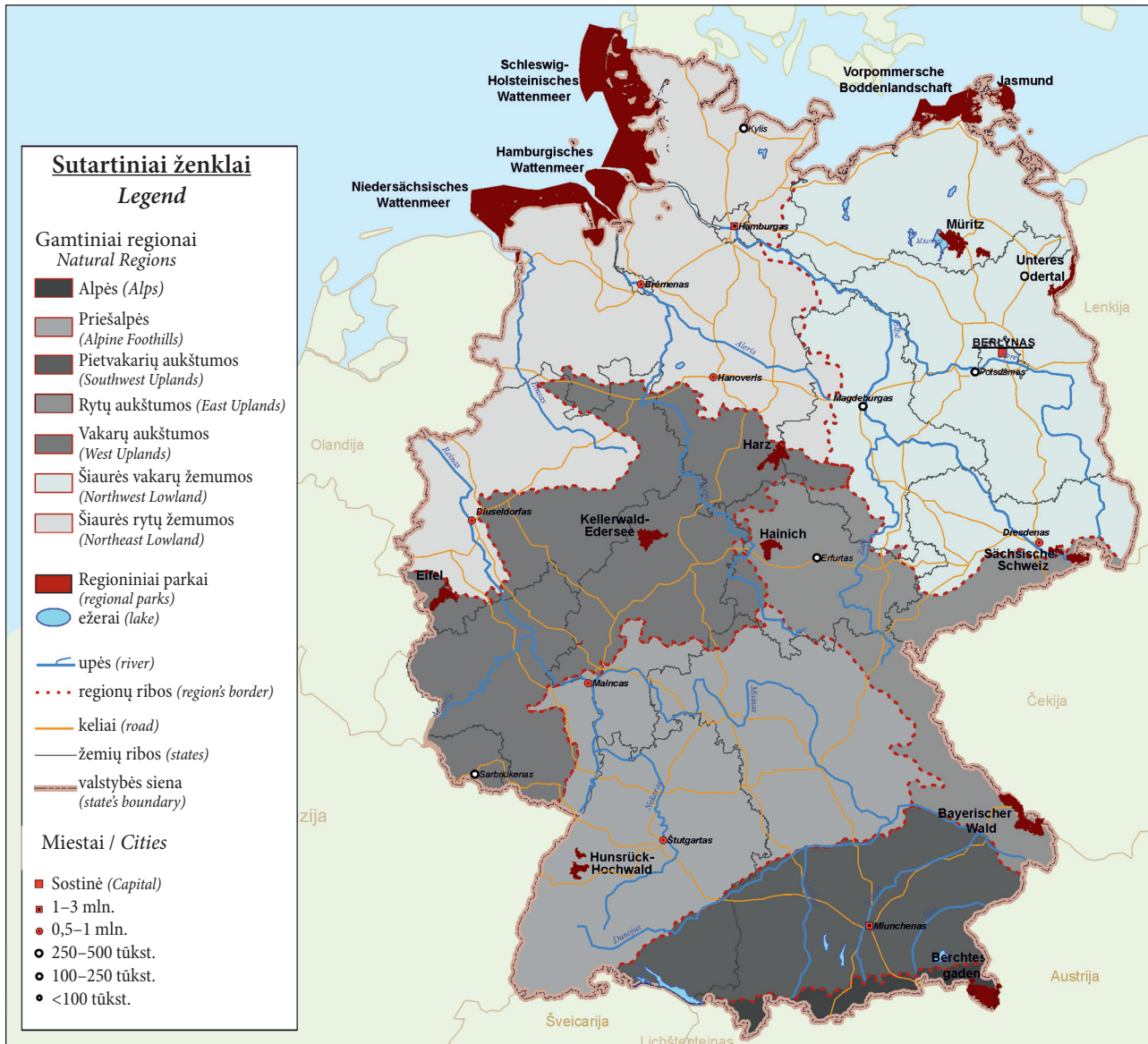
mai. Bene panašiausias vaizdas pagal NP skaičių yra kalnų kraštovaizdžio regionuose, labiausiai skiriasi pakrančių-jūrinio kraštovaizdžio, miškų ir kalvų-aukštumų kraštovaizdžio regionai. Vokietijos NP sistemai yra būdingi ežerų-slėnių ir viržynų kraštovaizdžio tipai.

NACIONALINIŲ PARKŲ VALDYMO ORGANIZACINIAI YPATUMAI

Nacionalinių parkų apsauga, naudojimas ir valdymas pasirinktose šalyse reglamentuoti įstatymų nuostatomis. Visų trijų aptariamųjų šalių valdymo struktūra skirtinga, kai kuriais atvejais ir gana sudėtinga.

Jungtinė Karalystė

Šios valstybės NP gana skiriasi nuo vadinamųjų teritorijų kitose šalyse, kuriose jos paprastai priklauso vyriausybėms, yra valdomos kaip saugomas bendruomeninis išteklius bei į kurias nėra įtraukta nuolatinė žmonių bendruomenė. Jungtinėje Karalystėje NP paskirtis yra apimti dideles teritorijas

3 pav. Vokietijos nacionalinių parkų pasiskirstymas gamtinio kraštovaizdžio regionuose

Fig. 3. Distribution of Germany's national parks in landscape regions

su gyvenvietėmis ir naudojama žeme. Be to, Jungtinė Karalystė dėl savo teritorinio vientisumo stokos turi atskiras regionines NP teises bazes: viena skirta Anglijos ir Velso NP sistemai, antra – Škotijos NP sistemai. Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys NP Anglijoje ir Velse, – *Countryside and Rights of Way Act 1949* įstatymas ir naujas 2000 m. jo leidimas, *Environment Act 1995*, o Škotijoje – *National Parks (Scotland) Act 2000 (About National Parks..., 2015)*.

Naujajame Anglijos, Velso įstatyme išskelti du tikslai:

1) saugoti ir stiprinti gamtos grožį, laukinės gamtos ir kultūros paveldo teritorijas;

2) skatinti visuomenės supratimą apie NP teikiamą naudą (t. y. pirmenybė apsaugai, o tik po to visuomenės poreikiai).

Tačiau jie prieštarauja Stendfordo principui (NP saugojimo ir naudojimo principas), kuriame nustatyti du lygiaverčiai tikslai: natūralios aplinkos išsaugojimas ir prieinamumas visuomenei. Šis principas turi būti taikomas visais atvejais, nebent esant nesuderinamumui; prioritetas taikomas gamtos grožiui išsaugoti (*Commander..., 2009; The Stanford Principle, 2015*).

Jungtinėje Karalystėje NP koordinuoja trys valdžios institucijos: Velse – Kaimo taryba (*Countryside Council for Wales, CCW*), Anglijoje – Anglijos

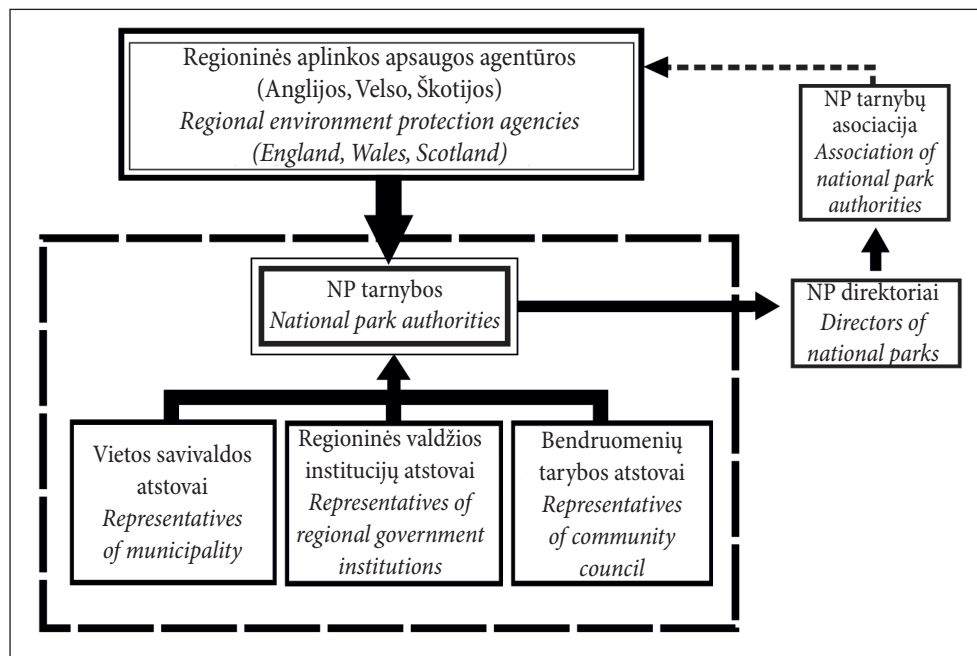
gamtos agentūra (*Natural England, NE*), Škotijoje – Škotijos gamtos paveldo tarnyba (*Scottish Natural Heritage, SNH*). Jas galima įvardyti kaip regionines aplinkos apsaugos agentūras (*Protected...*, 2015), kurios yra įstatyminės institucijos, atsakingos už naujų NP paskyrimą. Po 1995 m. išleisto Aplinkos įstatymo kiekvienas NP yra administruojamas savo atskiros Nacionalinio parko tarnybos – *National Park Authority (NPA)*. Tai centrinės valdžios finansuojamos santykinai nepriklausomos įstaigos. Šiek tiek daugiau nei pusė kiekvienos NPA narių yra paskirti pagrindinių vietos valdžios institucijų, likusiuosius skiria Regiono aplinkos, maisto ir kaimo reikalų (Anglijoje) arba Velse ministrų sekretoriatai (Velse). Dalis narių skirti tam, kad atstovautų vietos apylinkei ar bendruomenės tarybai, o kiti – nacionaliniams interesams. Taip pat egzistuoja ir Nacionalinių parkų tarybos asociacija (*Association of National Park Authorities*), kuri turi vieną visų NPA balsą, kai susiduriama su vyriausybe ir jos agentūromis. Nacionalinių parkų kampanija (*Campaign for National Parks*) tėra labdaros organizacija, siekianti apsaugoti ir sustiprinti NP Anglijoje ir Velse (Clark, Clarke, 2011, Arfin, 2015). Verta paminėti, kad prie NP valdymo prisideda ir žemės savininkai, visuomeninė Nacionalinės globos organizacija (*National Trust*), Miškų komisija, Krašto apsaugos ministerija.

Škotijoje NP valdymo principas panašus į angliškąjį: kiekvienas NP turi savo vykdomąją instituciją, atsakingą už NP planų rengimą ir jų įgyvendinimą, o ją finansuoja Škotijos vyriausybė. NP taryba susideda iš Škotijos ministrų bei vietos valdžios paskirtų asmenų ir asmenų, gyvenančių parko teritorijoje (*Scottish...*, 1999; *National Parks*, 2015). Škotijos NP įstatyme, kitaip nei Anglijoje ir Velse, yra įvardyti daugiau nei du tikslai.

Apibendrinant galima teigti, kad Jungtinės Karalystės NP valdymas susideda iš vietos ir valstybinės valdžios „mišinio“ (4 pav.), kurio siekis – suderinti visus tarpusavio interesus.

Prancūzija

Šios šalies NP valdymo struktūros sukūrimas perėjo ilgą ir komplikotą kelią. Ankstesnis 1960 m. įstatymu paremtas NP valdymas kėlė įtampą tarp valstybinės ir vietos valdžios bei gyventojų interesų. Ankstesnis modelis teigė, kad bus siekiama suderinti ekologinius ir socioekonominius klausimus, tačiau galiausiai buvo įtvirtintas gamtos „sakralumo“ principas, ignoruotos žadėtos vietos ekonomikos gerinimo priemonės bei vietovės kultūrinis aspektas. Ypač vietos valdžios pasipiktinimą kėlė, kad NP tapo išimtinai tik valstybės reikalu. Visa tai ir daugelis kitų priežasčių privedė prie 2006 m. įvykusios NP reformos (Alban, 2012;

4 pav. Principinė Jungtinės Karalystės NP valdymo schema

Fig. 4. Essential management scheme of United Kingdom's national parks

Alban, Hubert, 2013). Naujuoju 2006 m. NP įstatymu sudarytos sąlygos pasireikšti vietos valdžiai. NP zonavimas pakeistas į dviejų zonų ir būtent į antrąją, periferinę, zoną (optimalios partnerystės zona) patekusios savivaldybės (komunos) gali prisijungti prie NP chartijos* 10 metų laikotarpiui ir tokiu būdu prisidėti prie šių teritorijų plėtros (*Parcs nationaux...*, 2013). Taip pat buvo sukurta ir aplinkos ministro prižiūrima Nacionalinė viešojo administravimo institucija „Prancūzijos nacionaliniai parkai“ (5 pav.), kurios vienas iš uždavinių – užtikrinti bendrųjų interesų įgyvendinimą ir atskirų NP direkčių koordinavimą.

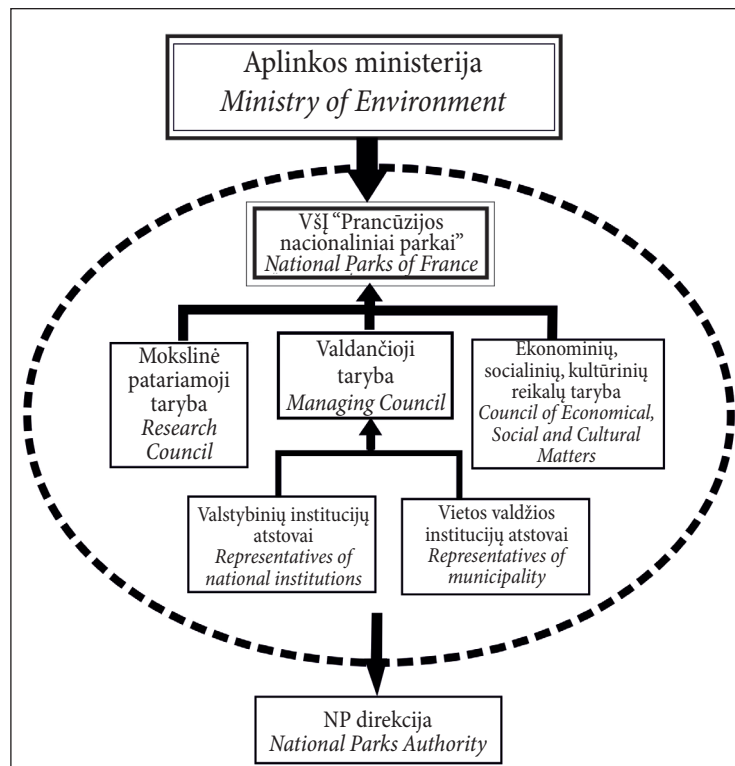
Naujoji viešoji įstaiga „Prancūzijos nacionaliniai parkai“ susideda iš trijų dalių: Valdančiosios tarybos arba Valdybos (*le Conseil d'administration*), Mokslinės patariamosios tarybos (*Conseil scientifique*) ir Ekonomikos, socialinės ir kultū-

ros tarybos (*Conseil économique, social et culturel*) (6 pav.). Valdyba sudaryta iš valstybės atstovų, suinteresuotų vietos valdžios institucijų ir jų grupių, parkų direkčių bei atitinkamas pareigas jurisdikcijoje užimančių asmenų – aplinkosaugininkų, savininkų, gyventojų ir ūkininkų, specialistų ir kt. Vietos valdžios atstovai gali sudaryti apie pusę valdybos narių. Tačiau lemiamas žodis priklauso nuo valdybos pirmininko (*Code de l'environnement*, 2010). Mokslinė taryba teikia žinias apie būklę, atliekamus mokslinius tyrimus ir studijas. Galiausiai, trečioji taryba atlieka chartijos stebėseną. Tai ekonominės veiklos organizacijų, socialinio ir kultūrinio gyvenimo bei gyventojų ir parko lankytojų atstovai (Martinez ir kt., 2007; Alban, Hubert, 2013).

Vykdomojo organo, realizuojančio tarybų teikiamus nutarimus bei rekomendacijas, funkcijas atlieka kiekvienam parkui iš reikiamų specialistų sudaromos NP direkcijos.

Taigi nors Prancūzijos NP parkų valdymas organizuojamas valstybiniu lygmeniu, tačiau įtraukiant vietos valdžios institucijų atstovus atsirado ir dalinė orientacija į decentralizaciją.

* Nacionalinių parkų chartija pagrindžia partnerystę tarp valstybės ir teritorijos vietos valdžios institucijų. Chartija išreiškia visuomeninės politikos sukūrimą. Ji apibrėžia gamtos, kultūros paveldo, kraštovaizdžio apsaugos tikslus, apsaugos politikos gerinimą ir tvarią plėtrą (*Parcs nationaux...*, 2008). Kiekvienas NP turi savo chartiją.

5 pav. Principinė Prancūzijos NP valdymo schema

Fig. 5. Essential management scheme of French national parks

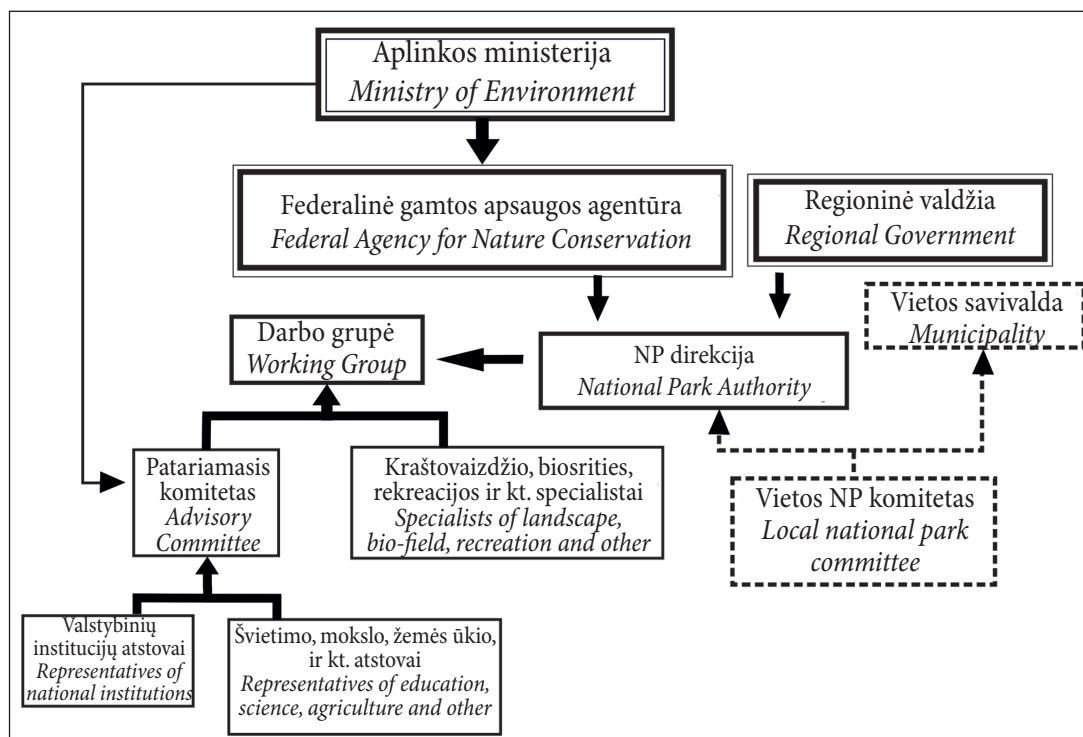
Vokietija

Vokietijoje vyriausybė formuoja gamtos apsaugos aktų sistemą, kurios pagrindas yra 2002 m. redakcijos Federalinis gamtos apsaugos įstatymas (*Bundesnaturschutzgesetz*). Be federacijos įstatymų, NP teisinį pagrindą sudaro regiono, kurio teritorijoje įsteigtas parkas, gamtos apsaugos įstatymai, NP reglamentai ir tarptautiniai reikalavimai (ES Buveinių ir Paukščių direktyvos, IUCN ir EUROPARC gairės, standartai – tai liudija apie gerai vykdomas tarptautines programas). Visą saugomų teritorijų politiką Vokietijoje formuoja Aplinkos ministerija, o vidines ir tarptautines veiklas įgyvendina vyriausybė organizacija – Vokietijos federalinė gamtos apsaugos agentūra (*The German Federal...*, 2015). Kitaip nei Jungtinėje Karalystėje ar Prancūzijoje, net 90 % Vokietijos NP žemių priklauso valstybei, todėl išvengiama didelių diskusijų su vietos valdžia ir gyventojais (*Bundesamt für Naturschutz...*, 2013a; 2013b; 2013c).

NP valdymas paremtas bendru valstybiniu modeliu (6 pav.), kartu palaikomas bendradarbiavimas su regioninėmis gamtos apsaugos institucijomis. Kiekvienas NP turi atskirą administraciją – direkciją, kurios pavaldžios Vokietijos regionams (žemėms), o tai paaiškina kai kuriuos

skirtumus, susijusius su finansais ir NP administracine struktūra, pavyzdžiui, kiekviename NP vidinė valdymo struktūra gali skirtis narių skaičiumi, konkrečių sričių specialistais.

Administracijos (NP direkcijos) yra atsakingos už NP planų rengimą, valdymą, priežiūrą, mokslinių tyrimų vykdymą, edukaciją, viešųjų ryšių politiką ir kt. (*Bundesamt für Naturschutz*, 2011a; *National Park Plan*, 2015). Kitos institucijos savo veiklą atlieka tik pagal kompetenciją su parko direkcija. Tam, kad būtų užtikrinami direkcijos ir vietos savivaldos interesai, suformuotas vietos NP komitetas. Jame dažniausiai sprendžiami NP plano, kraštovaizdžio plano, taip pat infrastruktūros ir veiksmų planų rengimo klausimai. Komitetą sudaro: savivaldybės administracija (savivaldybės, miesto meras), pagalbiniai rajono administratoriai, tam tikros kompetencijos asmenys, priklausomai nuo NP pobūdžio (gali būti miško, vandenių asociacijų pirmininkai ir kt.). Komitetas posėdžiauja tik esant reikalui, tačiau ne rečiau kaip 2 kartus per metus. Kaip buvo minėta, pati darbo grupė kiekviename NP skirtinga, tačiau galima išskirti vyraujančių sričių atstovus: vietos valdžios kraštovaizdžio srities, miškų valdymo, biologinių tyrimų, turizmo organizacijų,

6 pav. Principinė Vokietijos NP valdymo schema

Fig. 6. Essential management scheme of German national parks

NP patariamąsios tarnybos ir kt. Pastaroji sudaryta iš ekspertų, dirbančių mokslo ir gamtosauginio švietimo, žemės ūkio klausimais bei valstybinių institucijų atstovų. Šiai tarybai pirmininkauja aplinkos ministro paskirtas atstovas, narių skaičius siekia iki 30 (*Verordnung über...*, 1987; *Verordnung über...*, 2003).

Lyginant visas tris straipsnyje aptariamas valstybes, Vokietijos NP valdymas yra turbūt paprasčiausias ir kol kas kyla mažiausia konfliktinių situacijų, tai matyt lemia ir pati Vokietijos NP, kaip natūralios gamtos konservacinio rezervatinio tipo teritorijos, struktūra. Pažymėtina, kad visos trys valstybės toliau nuolat plečia ir tobulina savąsias NP valdymo struktūras, iškilus reikalui imasi kardines priemones, atsižvelgdamos į viešąjį interesą ir ieškodamos optimaliausio problemos sprendimo.

APIBENDRINIMAS

NP sistemų skirtumus bei privalumus atskirose valstybėse lemia susiformavusi jų samprata ir tai, kam valstybės skiria prioritetą – gamtiniam ar kultūriniam kraštovaizdžiui, jų kompleksams, bioįvairovei, rekreacijai ar pan. Atliktos analizės svarbiausius rezultatus galima pateikti šiais palyginamaisiais apibendrinimais:

1. *NP sistemos teritorinio išvystymo bei erdvinės sklaidos* požiūriais neabejotinai pirmauja Jungtinės Karalystės NP tinklas, kur ši ST kategorija yra pagrindinė visoje sistemoje ir patys NP yra gana tolygiai pasiskirstę tiek šalies teritorijoje apskritai, tiek atskiruose kraštovaizdžio regionuose. Prancūzijos NP yra aiškiai orientuoti į kalnų kraštovaizdį, sukoncentruoti pietinėje kalnuotoje šalies dalyje, t. y. turi gana vienpusišką paskirstymą. Vokietijos NP nors ir pasiskirstę visoje šalies teritorijoje, tačiau yra palyginti nedideli ir bendroje ST sistemoje, kur dominuoja gamtos (regioniniai) parkai, svarbiausio vaidmens nevaicina.

2. *NP sampratos požiūriu* Jungtinės Karalystės NP modelis yra originalus ir atspindi konkrečius nacionalinius interesus, o patys NP traktuojami kaip nacionalinės reikšmės teritorijos, kuriose ypač svarbi bendra kraštovaizdžio apsauga. Tai stiprų kultūrinį pagrindą turintis ir Europos interesus atitinkantis kompleksinis NP modelis. Vokietijoje nėra susiformavusi nacionalinė NP samprata. Šioje šalyje NP suvokimo būdas yra daug siauresnis, nulemtas IUCN nuostatų, todėl

NP labiau vienakryptis, orientuotas vien į natūralios gamtos ir biologinės įvairovės apsaugą. Prancūzijos NP modelis primena britaniškosios ir vokiškosios NP sampratos hibridą. Antra vertus, vis dar vykdomos NP reformos rodo, kad šios ST rūšies koncepcija nėra galutinai nusistovėjusi.

3. *Vidinės struktūros požiūriu* išsiskiria Jungtinės Karalystės NP, jie turi išvystytą kraštotvarkinę sudėtį, t. y. visišką funkcinį zonavimą – konservacinio, ekologinės apsaugos, rekreacinio, ūkinio ir gyvenamosios paskirties funkcinio prioriteto zonas (*Conservation areas*, 2015). Prancūzijos NP vidinė struktūra nuo 2006 m. buvo suprimityvinta, išskirtos tik centrinė ir periferinė (buferinė) zonos. Tačiau periferinės zonos autonomiškas statusas, jos ploto neįtraukiant į „tikrojo“ NP teritoriją, sukelia dviprasmiškumą dėl pačios NP sampratos, nes labiau atitinka biosferos rezervato kategoriją. Vokietijos NP teisiškai pripažįstamas vidinis zonavimas, tačiau dėl jų monofunkcinio pobūdžio parkų struktūroje dominuoja rezervatinės zonos, o rekreacijai skirti nedideli arealai yra tik trijuose parkuose.

4. *Valdymo organizavimo požiūriu* aiškiai išsiskiria Jungtinės Karalystės NP sistema. Joje siekiama suderinti kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimą su sąlyga, kad žmonės galėtų čia gyventi, o vietos gyventojai vykdytų ūkinę veiklą, nebūtų atimama jų teisė į ūkininkavimą ar rekreaciją. Todėl nuolatos tobulinami NP reglamentai ir gerinamas valdymas, nes dažnai neišbaigtos įstatyminės bazės lemia kraštovaizdžio naudojimo ir apsaugos neracionalumą. Taip pat didelę reikšmę turi tikslingas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis ir kompetentingų specialistų pasirinkimas, nuolatinis visuomenės informavimas, paisymas jos interesų. Visiška priešingybė, t. y. išimtinai valstybinis, yra Vokietijos NP valdymo modelis, kurį lėmė iš esmės skirtinga joje priimta šių parkų samprata. Prancūzijos siekis reformuoti ankstesnį NP modelį, epizodiškai įtraukiant vietos savivaldos interesus ir po truputį formuojant teigiamą visuomenės požiūrį į NP (Alban, Hubert, 2013), lemia artėjimą prie šios šalies regioninių gamtos parkų valdymo (Nurijeva, 2014) schemas, pasižymintios aiškiais „britaniškais“ požymiais. Pažymėtinas periodiškasis (kas 12 m.) vykdomas Prancūzijos NP chartijos, nustatančios jų reglamentus, atnaujinimas, kai kitų nagrinėtų šalių NP reglamentavimas yra gana stabilus.

Lietuvos NP tinklas buvo kuriamas (Kavaliauskas, 1970; 1976a; 1976b; 1978; 1990; 1992) įvertinant tiek pasaulinę, tiek Europos šalių tuometinę patirtį. Ypatinę svarbą čia turėjo straipsnyje nagrinėtose šalyse funkcionavusios NP sistemos. Mūsų šaliai buvo pasirinktas Jungtinės Karalystės NP arba „britaniškasis“ kraštovarkinis modelis, kurio vidinės struktūros (polifunkcinio zonavimo) nuostatas pavyko sėkmingai realizuoti. Deja, „britaniškojo“ valdymo schemos perkelti į Lietuvą (nepaisant visų pastangų, netgi įteisinimo pirmojoje ST įstatymo redakcijoje (*Lietuvos Respublikos...*, 1993)) dėl nepakankamos valdymo struktūrų ir teisinės sistemos lankstumo bei biurokratiniam aparatui būdingo tradicinio pasipriešinimo bet kokioms naujovėms iki šiol taip ir nepavyko įgyvendinti. Todėl šis modelis kaip svarbiausioji geroji patirtis, kurios perspektyvumą įrodė pats laikas ir netgi šiuo metu vykstantis Prancūzijos NP perorientavimas, išlieka tuo sėkmės keliu, kuriuo einant reikėtų tobulinti mūsų NP valdymą.

Atrodo, turėtų būti aišku, kad priėmus „britaniškąją“ NP sampratą reikėtų būti iki galo nuosekliems ir perimti šiai sampratai adaptuotą „britaniškąjį“ valdymo modelį. To nesant iki šiol mūsų šalyje kyla daugybė prieštaravimų tvarkant NP teritorijas ir neretai formuojasi negatyvi nuomonė apie NP. Savivaldybių tarybos taip pat ne visada prisideda prie NP tikslų realizavimo (*Valstybės...*, 2014), neretai netgi oponuoja NP direkcijoms. NP valdyme turi dalyvauti tiek valstybinės, tiek ir vietos savivaldos institucijos, netgi vietos bendruomenės atstovai. Būtina suformuoti principinius strateginius bei planavimo ir finansavimo klausimus sprendžiančias Jungtines NP tarybas, tai jokiū būdu ne dabar Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos formaliai kuriamos realios galios neturinčios konsultacinės tarybos. Būtent Jungtinės Karalystės NP ir jų valdymo modelis yra puikus pavyzdys, kai ypatingas dėmesys skiriamas viešajam interesui, vietos savivaldos ir vyriausybinių institucijų bendradarbiavimui NP sistemoje formuoti.

Antra vertus, gerajai patirčiai galima būtų priskirti ir Prancūzijos NP sistemoje įtvirtintą pereinamosios buferinės zonos idėją. Tam tikra šios idėjos pagal prancūziškąjį modelį adaptacija, atsisakant prieštaringo autonominio šios zonos traktavimo, galėtų būti pritaikyta Lietuvoje. Čia ji padėtų spręsti dabar planavimo dokumentuo-

se formaliai išskiriamą, bet faktiškai nerealizuojamų buferinių zonų problemą. Deja, Vokietijos NP, kurių samprata visiškai neatitinka kompleksinio šios ST rūšies modelio, mums yra mažiausiai tinkami. Pasimokyti būtų galima nebent griežtos nustatytos tvarkos ir apribojimų laikymosi.

IŠVADOS

1. Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje ir Vokietijoje NP sampratos skirtingos, vadinasi, NP koncepciją renkasi pati valstybė, nesiremama vienu Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos nustatytu šablonu.

2. Nevienodą NP reprezentavimą kraštovaizdyje lemia skirtingas valstybių prioritetas konkrečiam kraštovaizdžio tipui ir jo apsaugai: Jungtinėje Karalystėje – sukultūrintam, Prancūzijoje – gamtiniam arba subnatūraliam, Vokietijoje – gamtiniam kraštovaizdžiui.

3. Jungtinės Karalystės NP modelis ir Prancūzijos vykdoma NP reforma įrodo, kad įmanoma gamtosaugos, kultūros apsaugos ir rekreacinius interesus laikyti lygiaverčiais.

4. Valstybės, vietos savivaldos ir vietos bendruomenės dalyvavimas yra būtinas kompleksinio polifunkcinio tipo NP valdyme siekiant užtikrinti juose viešąjį interesą ir tvarią plėtrą bei tokiu būdu formuoti visuomenės teigiamą požiūrį į saugomas teritorijas.

5. Lietuvai priimtinausią ir optimaliausią kompleksinio nacionalinio parko modelį atitinka Jungtinės Karalystės NP sistema.

Gauta 2015 08 10
Priimta 2015 10 10

LITERATŪRA

1. *About National Parks UK*. 2015. <http://www.nationalparks.gov.uk/> (žiūrėta 2015 05 17).
2. Alban N. 2012. *Les parcs nationaux face à la mutation des territoires*. <http://www.ifrap.org/agriculture-et-energie/les-parcs-nationaux-face-la-mutation-des-territoires> (žiūrėta 2015 05 26).
3. Alban N., Hubert G. 2013. Le modèle des parcs nationaux à l'épreuve du territoire. *Verigo*. 13(2): 1–30.
4. Arfin F. 2015. *Quick Guide to the National Parks in the United Kingdom*. <http://gouk.about.com/od/uknationalparks/ss/uknationalparks> (žiūrėta 2015 05 20).

5. Bundesamt für Naturschutz. 2011. *National parks in Germany. Wild and Beautiful*. Potsdam: Brandenburgische Universitätsdruckerei.
6. Bundesamt für Naturschutz. 2011. *Nationalparks in Europa. 100 Jahre Nationalparks in Europa – wo stehen wir in Deutschland?* Berlin: EUROPARC Deutschland.
7. Bundesamt für Naturschutz. 2013. *Managementqualität deutscher Nationalparks*. Berlin: EUROPARC Deutschland.
8. Clark J. R. A., Clarke R. 2011. Local sustainability initiatives in English National Parks: What role for adaptive governance? *Land Use Policy*. 28: 314–324.
9. *Code de l'environnement. Article L331-29*. 2010. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?> (žiūrėta 2015 05 26).
10. *Commander the Rev Lord Sandford*. 2009. <http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/4572575/> (žiūrėta 2015 05 17).
11. *Conservation areas*. 2015. <http://www.lakedistrict.gov.uk/planning/conservationareas> (žiūrėta 2015 05 30).
12. Countryside Council for Wales. 1993. *The National Park Authority. Purposes, Powers and Administration: A Guide for Members of National Park Authorities*. Bangor: CCW.
13. *Création des parcs nationaux*. 2010. <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/action-2010/> (žiūrėta 2015 05 15).
14. Dudley N. 2008. *Guidelines for Applying Protected Areas Management Categories*. Gland: IUCN.
15. European Environment Agency. 2012. *Protected Areas in Europe – an Overview*. Copenhagen: EEA.
16. *History of the National Parks*. 2015. <http://www.nationalparks.gov.uk/learningabout/whatisanationalpark/> (žiūrėta 2015 04 01).
17. *IUCN Protected Areas Categories System*. 2014. http://www.iucn.org/about/work/programmes/gpap_home/ (žiūrėta 2015 05 07).
18. JaffeuxvH. 2010. *La longue et passionnante histoire des parcs nationaux français*. <http://www.parcsnationaux.fr/content/download/10444/95526/file/> (žiūrėta 2015 02 28).
19. Kavaliauskas P. 1970. Gamtinių parkų perspektyva. *Statyba ir architektūra*. 12: 6–7.
20. Kavaliauskas P. 1976a. Kraštovaizdžio parkai: kiek, kur ir kaip juos steigti. *Statyba ir architektūra*. 8: 8–11.
21. Kavaliauskas P. 1976b. Kraštovaizdžio apsaugos juridinių teritorijos vienetų sistematizavimas rajoninio planavimo aspektu. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*. 5(1): 37–52.
22. Kavaliauskas P. 1978. Kas yra nacionalinis parkas. *Mūsų gamta*. 2: 8–9.
23. Kavaliauskas P. 1990. Nacionalinių parkų kryžkelė. *Mūsų gamta*. 2: 2–5.
24. Kavaliauskas P. 1992. *Metodologiniai kraštovarkos pagrindai*. Vilnius: Academia.
25. Kavaliauskas P. 2011. *Kraštovaizdžio samprata ir planavimas*. Vilnius: VU. Prieiga per internetą: <http://www1151.vu.lt/leidiniai>
26. *Les parcs nationaux*. 2013. <http://www.developpement-durable.gouv.fr/> (žiūrėta 2015 05 30).
27. *L'histoire des parcs nationaux français*. 2003. <http://www.developpement-durable.gouv.fr/> (žiūrėta 2015 03 16).
28. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993. Nr. 63-1188.
29. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 108-3902.
30. MacKenzie Brown J. 1942. National parks and reserves in United Kingdom. *Science*. 95(2462): 243–244.
31. Martinez C. Petit J.-M., Barthod C., Niel C. 2007. *Les parcs nationaux à la française modèle original de l'importance des enjeux de gouvernance au sein de la catégorie II UICN*. <http://cmsdata.iucn.org/downloads/parcsnationaux.pdf> (žiūrėta 2015 03 20).
32. Mauz I. 2002. Comment est née la conception française des parcs nationaux? *Revue de géographie alpine*. 90(2): 33–44.
33. *National Park Plan*. 2015. <http://www.national-park-bayerischer-wald.de/> (žiūrėta 2015 05 28).
34. *National Parks*. 2012. <http://www.snh.gov.uk/protecting-scotlands-nature/protected-areas/> (žiūrėta 2015 05 22).
35. Nurijeva G. 2014. *Prancūzijos, Vokietijos ir Jungtinės Karalystės regioninių parkų palyginamoji analizė: bakalauro darbas*. Vilnius: VU Geografijos ir kraštovarkos katedra.
36. *Office for National Statistics*. 2011. <http://www.ons.gov.uk/ons/index.html> (žiūrėta 2015 04 24).
37. Parcs nationaux de France. 2008. *Les parcs nationaux de France, territoires de référence*. Montpellier: PNF.
38. Parcs nationaux de France. 2013. *Les parcs nationaux français, territoires de référence*. Montpellier: PNF.
39. Phillips A. 2004. The history of the international system of protected area management categories. *Parks*. 14(3): 4–14.
40. *Protected Areas in the UK*. 2015. <http://www.nationalparks.gov.uk/learningabout/whatisanationalpark/nationalparks/> (žiūrėta 2015 05 18).
41. Scherfose V. 2011. *Das deutsche Schutzgebietssystem – Schwerpunkt: Streng geschützte Gebiete – Aktivitäten der Bundesländer*. Bonn: BfN.
42. Scottish Natural Heritage. 1999. *National Parks for Scotland*. Redgorton: SNH.
43. Sellars R. W. 1997. *Preserving Nature in the National Parks. A History*. New Haven: Yale University Press.

44. Sheail J. 1975. The Concept of National Parks in United Kingdom 1900–1950. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 66: 41–56.
45. *The German Federal Nature Conservation Agency (BfN)*. 2015. http://www.bfn.de/01_wir_ueber_uns+M52087573ab0 (žiūrėta 2015 05 10).
46. *The Sandford Principle*. 2015. <http://www.national-parks.gov.uk/learningabout/whatisanationalpark/> (žiūrėta 2015 05 17).
47. Valstybės kontrolė. 2014. *Valstybinio audito ataskaita. Nacionalinių parkų veikla*. www.vkontrolė.lt (žiūrėta 2015 05 30).
48. *Verordnung über den Alpen- und den Nationalpark Berchtesgaden*. 1987. http://www.nationalpark-berchtesgaden.bayern.de/08_publicationen/04_verordnung/index (žiūrėta 2015 05 26).
49. *Verordnung über den Nationalpark Eifel*. 2013. https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_text_anzeigen? (žiūrėta 2015 05 26).
50. Wachowiak H. 2008. Large protected areas and visitor information management in Germany. *Current Issues in Tourism*. 8(2–3): 245–257.

Paulius Kavaliauskas, Giunai Nurijeva

NATIONAL PARKS OF UNITED KINGDOM, FRANCE AND GERMANY: COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

Beginning of the creation of national parks is related to the foundation of Yellowstone National Park in the USA in 1872. National parks (or NP), according to our ordinary understanding, are territories of complex preservation, having priorities of conservation, recuperation, recreation and in some cases farming, according to the program of general protection and usage. These are the territories, dedicated to preserving and managing landscapes of national importance. It took almost a century to achieve such a complex national park concept. The American example had a strong influence on other countries. The first national parks in Europe began to be founded at the beginning of the twentieth century, they were much smaller in their area and were based upon the USA management model.

The United Kingdom is the first country to be analysed in this article. National parks in this country started to be propagated as a method to save vegetation and animal life and fulfil an increasing need or recreation for the society. National Parks and Access to the Countryside Act was formed in 1949, which defined national parks as rural areas, including villages and small towns. The first national parks were founded in 1951, in Scotland only in 2000. Unfortunately, Northern Ireland has no national parks founded until this day.

The first national park projects in France appeared in 1909, causing a lot of discussions. Creation of national parks was delayed for decades due to many factors. Only after World War II main works were started. The National Park Law was enacted in 1960, which separated national parks into three zones and in the revision of 2006 into two zones: “le coeur” and “l'aire optimale d'adhésion”. There are currently 10 national parks founded in France. They seek to preserve flora, fauna, soil, underground, air, water and protect all natural environment from interference.

There was no official definition for a national park in Germany until 1970. A big contribution to creating the concept of national parks in Germany was made by the IUCN conference in New Delhi in 1969. During the conference, the first common rules, goals and perspectives were set for national parks. The biggest impact was made in 1973 when the definition of a national park was introduced into the Bavarian Environmental Protection Act and after few years it was introduced into the Federation Environmental Protection Act. National parks in Germany are for the preservation of representative natural landscapes, e. g. for the protection of biodiversity and especially creating an option for natural processes to take place without any human influences.

Uneven differentiation of national parks in landscape is determined by different priority for a particular type of landscape and its protection in each country. Landscape of the United Kingdom's national parks is mostly hills and mountains, less frequent are lakes and heath landscapes. French national parks are located mostly in mountainous and coastal territories. Also, national parks in overseas departments are exceptional for their tropical landscape. German national parks stand out from others for their coastal and forest landscapes, which comprise half of all national parks. However, it must be noted that one national park territory can belong to more than one landscape type. So, the best way to define a dominant landscape in national parks is to define it according to the degree of naturalness: United Kingdom's national parks belong to cultural, French national parks to natural or sub-natural, Germany's natural parks to natural landscape.

Protection, usage and management of national parks in the selected countries is regulated by law. In all three countries, the management structure is different. In the United Kingdom, these protected areas are managed as protected community resources, where permanent human community is not usually involved, and are quite different from the ones in other countries, where they usually belong to the government. The national park purpose there is to include large settlements and human land use, which is a part of the landscape. Additionally, due to its lack of territorial integrity, the United Kingdom has separate legal bases for national parks: one of

them is for the English and Welsh system and the other one for the Scotland national parks system. However, in France and Germany, unlike Britain, creation and management of national parks depends on the country. In France, after the law reform in 2006, municipalities can also take part in development of national parks, lowering the negative public attitude towards protected areas. In Germany, the biggest part of national park's territory belongs to the country, so there are no problems with land owners there.

The main conclusions of the article are these:

1) The United Kingdom, France and Germany have developed different kinds of NP concepts, what proves that these concepts are determined by the state itself, without one IUCN format specified.

2) NP unequal representation of the landscape type is determined by different country's priority for a specific type of landscape and its protection: cultural landscape

in the United Kingdom, natural or subnatural landscape in France, natural landscape in Germany.

3) The British NP model and the French NP reform show that environmental, cultural and recreational interests could be regarded as equivalent.

4) State, local government and local community participation is necessary for polyfunctional cross-type NP management to ensure the public interest and sustainable development, and in this way to form a positive public attitude towards protected areas.

5) It was found that the United Kingdom is a country which NP system model is the most optimal and closest to all-round approaches applied for Lithuania. The Germany's experience is at least suitable for this purpose and France has an intermediate position.

Key words: national parks, protected territories, landscape regions, management models, the United Kingdom, France, Germany